

АРЕШТ ТА ВИЛУЧЕННЯ МАЙНА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ТА ІНШІ ПОВ'ЯЗАНІ ПИТАННЯ

Збірник нормативних актів та судової практики

Харків
«Право»
2020

УДК 343.1(477)
А80

Упорядник *С. Г. Туманов*

Арешт та вилучення майна в кримінальному провадженні та інші пов'язані питання : зб. нормат. актів та судової практики / [упоряд.: С. Г. Туманов]. – Харків : Право, 2020. – 416 с.

ISBN 978-966-937-990-0

Книга розрахована насамперед на осіб, які займаються правозастосовною діяльністю в галузі кримінального права, а саме адвокатів, слідчих, прокурорів, суддів, осіб, яких торкнулася проблема вилучення та/або арешту майна в кримінальному провадженні, та ін.

УДК 343.1(477)

ISBN 978-966-937-990-0

© Туманов С. Г., упорядкування, 2020

© Оформлення. Видавництво «Право», 2020

ПРАКТИКА ЄСПЛ В ПОСТАНОВАХ ВСУ ПРО ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ЩОДО ВТРУЧАННЯ В ПРАВО ВЛАСНОСТІ

ВСУ постанова від 21.08.2019 рок справа 911/1247/18

26. У статті 6 Конвенції закріплено принцип доступу до правосуддя.

27. Під доступом до правосуддя згідно зі стандартами Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) розуміють здатність особи безперешкодно отримати судовий захист у виді незалежного і безстороннього вирішення спорів за встановленою процедурою на засадах верховенства права.

28. У рішенні від 22 грудня 2009 року у справі «Безимьянная проти Росії» (*Bezumiannaya v. Russia*, заява № 21851/03) ЄСПЛ констатував порушення «самої суті права заявника на доступ до суду», а отже, порушення пункту 1 статті 6 Конвенції, вказавши, що «заявниця опинилася у замкнутому колі, у ситуації, коли внутрішньодержавні суди вказували один на одного і відмовлялись розглядати її справу, зважаючи на нібито обмеження своїх судових повноважень. Внутрішньодержавні суди фактично залишили заявницю у судовому вакуумі без будь-якої вини з її сторони».

29. Щоб право на доступ до суду було ефективним, особа повинна мати чітку фактичну можливість оскаржити діяння, що становить втручання у її права (рішення ЄСПЛ від 04 грудня 1995 року у справі «Белле проти Франції» (*Bellet v. France*, заява № 23805/94).

ВСУ постанова від 14.11.2018 року справа 183/1617/16

96. Відповідно до усталеної практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) стаття 1 Першого протоколу до Конвенції закріплює три правила: 1) у першому реченні першого абзацу – загальне правило, що фіксує принцип мирного володіння майном; 2) у другому реченні того ж абзацу – охоплює питання позбавлення майна й обумовлює таке позбавлення певними критеріями; 3) у другому абзаці – визнає право договірних держав, серед іншого, контролювати використання майна в загальних інтересах. Друге та третє правила, які стосуються конкретних

випадків втручання у право мирного володіння майном, мають тлумачитися у світлі загального принципу, закладеного у першому правилі (див. *mutatis mutandis* рішення ЄСПЛ у справі «East/West Alliance Limited» проти України» від 23 січня 2014 року (*East/West Alliance Limited v. Ukraine*, заява № 19336/04), § 166–168).

97. Критеріями сумісності заходу втручання у право на мирне володіння майном із гарантіями статті 1 Першого протоколу до Конвенції є те, чи ґрунтувалося таке втручання на національному законі, чи переслідувало легітимну мету, що впливає зі змісту вказаної статті, а також, чи є відповідний захід пропорційним легітимній меті втручання у право:

97.1. Втручання держави у право мирного володіння майном повинно мати нормативну основу у національному законодавстві, яке є доступним для заінтересованих осіб, чітким, а наслідки його застосування – передбачуваними.

97.2. Якщо можливість втручання у право мирного володіння майном передбачена законом, Конвенція надає державам свободу розсуду щодо визначення легітимної мети такого втручання: або з метою контролю за користуванням майном відповідно до загальних інтересів, або для забезпечення сплати податків, інших зборів чи штрафів.

97.3. Втручання у право мирного володіння майном, навіть якщо воно здійснюється згідно із законом і з легітимною метою, буде розглядатися як порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції, якщо не буде встановлений справедливий баланс між інтересами суспільства, пов'язаними з цим втручанням, й інтересами особи, яка зазнає такого втручання. Отже, має існувати розумне співвідношення (пропорційність) між метою, досягнення якої передбачається, та засобами, які використовуються для її досягнення. Справедливий баланс не буде дотриманий, якщо особа-добросовісний набувач внаслідок втручання в її право власності понесе індивідуальний і надмірний тягар, зокрема, якщо їй не буде надана обґрунтована компенсація чи інший вид належного відшкодування у зв'язку з позбавленням права на майно (див. рішення ЄСПЛ у справах «Рисовський проти України» від 20 жовтня 2011 року (*Rysovskyy v. Ukraine*, заява № 29979/04), «Кривенький проти України» від 16 лютого 2017 року (*Kryvenkyu v. Ukraine*, заява № 43768/07)).

98. Порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції ЄСПЛ констатує, якщо хоча б один із зазначених критеріїв не буде дотриманий. І навпаки: встановлює відсутність такого порушення, якщо дотримані всі три критерії.

ПОСТАТЕЙНИЙ АНАЛІЗ НА ПІДСТАВІ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Конституція

Стаття 41 Конституції України визначає: Ніхто не може бути проти-правно позбавлений права власності. Право приватної власності є непо-рушним.

Кримінальний процесуальний кодекс

Стаття 16. Недоторканність права власності

1. Позбавлення або обмеження права власності під час кримінально-го провадження здійснюється лише на підставі вмотивованого судового рішення, ухваленого в порядку, передбаченому цим Кодексом.

2. На підставах та в порядку, передбачених цим Кодексом, допуска-ється тимчасове вилучення майна без судового рішення.

Знову Велика палата ВСУ постановою від 14.11.2018 року справа 183/1617/16, що процитовано вище.

Стаття 131. Види заходів забезпечення кримінального провадження

1. Заходи забезпечення кримінального провадження застосовуються з метою досягнення дієвості цього провадження.

2. Заходами забезпечення кримінального провадження є:

- 1) виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід;
- 2) накладення грошового стягнення;
- 3) тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом;
- 4) відсторонення від посади;
- 4⁻¹) тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя;
- 5) тимчасовий доступ до речей і документів;
- 6) тимчасове вилучення майна;
- 7) арешт майна;
- 8) затримання особи;
- 9) запобіжні заходи.

Стаття 132. Загальні правила застосування заходів забезпечення кримінального провадження

1. Заходи забезпечення кримінального провадження застосовуються на підставі ухвали слідчого судді або суду, за винятком випадків, перед-бачених цим Кодексом.

2. Клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження на підставі ухвали слідчого судді подається до місцевого загального суду, у межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування.

3. Застосування заходів забезпечення кримінального провадження не допускається, якщо слідчий, прокурор не доведе, що:

1) існує обґрунтована підозра щодо вчинення кримінального правопорушення такого ступеня тяжкості, що може бути підставою для застосування заходів забезпечення кримінального провадження;

2) потреби досудового розслідування виправдовують такий ступінь втручання у права і свободи особи, про який ідеться в клопотанні слідчого, прокурора;

3) може бути виконане завдання, для виконання якого слідчий, прокурор звертається із клопотанням.

4. Для оцінки потреб досудового розслідування слідчий суддя або суд зобов'язаний врахувати можливість без застосованого заходу забезпечення кримінального провадження отримати речі і документи, які можуть бути використані під час судового розгляду для встановлення обставин у кримінальному провадженні.

5. Під час розгляду питання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження сторони кримінального провадження повинні подати слідчому судді або суду докази обставин, на які вони посилаються.

6. До клопотання слідчого, прокурора про застосування, зміну або скасування заходу забезпечення кримінального провадження додається витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо кримінального провадження, в рамках якого подається клопотання.

ВСУ постанова від 28.03.2019 року справа 154/3213/16

Необхідно брати до уваги, що згідно з ч. 4 ст. 132 КПК України для оцінки потреб досудового розслідування слід врахувати можливість без застосування заходу забезпечення кримінального провадження отримати речі й документи, які можуть бути використані під час судового розгляду для встановлення обставин у кримінальному провадженні. У цьому контексті потрібно зазначити, що речі і документи могли би бути отримані шляхом проведення слідчих дій, тобто без застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Крім того, відповідно до ч. 1 ст. 223 цього Кодексу саме слідчі (розшукові) дії є діями, спрямованими на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих

доказів у конкретному кримінальному провадженні. Зважаючи на наведене, підміна окремих процесуальних дій одного процесуального інституту процесуальними діями іншого такого інституту суперечить завданням кримінального провадження.

Розглянемо п. 1 ч. 3 ст. 132 КПК України. В даному випадку необхідно звернути увагу на те, що таке «обгрунтована підозра», та «ступень тяжкості, що може бути підставою для застосування заходів забезпечення кримінального провадження»

«обгрунтована підозра»

Велика палата ВСУ в постанові від 19.12.2019 року по справі 9901/610/18 зазначає: «56. Згідно з пунктом 4¹ частини другої статті 131 КПК України заходом забезпечення кримінального провадження є тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя. 57. Пунктом 1 частини третьої статті 132 КПК України визначено, що застосування заходів забезпечення кримінального провадження не допускається, якщо слідчий, прокурор не доведе, що існує обгрунтована підозра щодо вчинення кримінального правопорушення такого ступеня тяжкості, що може бути підставою для застосування заходів забезпечення кримінального провадження. 58. Таким чином, ВРП, вирішуючи питання про застосування заходу забезпечення кримінального провадження, перевіряє повідомлення про підозру в частині обгрунтованості підозри.

ЄСПЛ в справі «Малик проти України» зазначив «Обгрунтована підозра» у вчиненні злочину означає, що існують факти або інформація, які можуть переконати об'єктивного спостерігача в тому, що зазначена особа могла вчинити правопорушення (див. рішення у справі «Влох проти Польщі» (Wloch v. Poland), заява № 27785/95, п. 108, ECHR 2000-XI).

«ступень тяжкості, що може бути підставою для застосування заходів забезпечення кримінального провадження».

Велика палата ВСУ в постанові від 12.12.2019 року провадження 11-788cap19 зазначає: Пунктом 1 частини третьої статті 132 КПК передбачено, що застосування заходів забезпечення кримінального провадження не допускається, якщо слідчий, прокурор не доведе, що існує обгрунтована підозра щодо вчинення кримінального правопорушення такого ступеня тяжкості, що може бути підставою для застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

Така постановка питання законодавцем свідчить, що існують злочини, які за своїм ступенем тяжкості не передбачають застосування заходів забезпечення кримінального провадження

Кваліфікація за ступенем тяжкості злочинів наведена в ст. 12 КК України

Нормативних положень, які б проводили чітку межу відносно можливості застосування заходів в залежності від ступеня тяжкості не існує. Приклад ст. 183 КПК України щодо можливості або неможливості тримання під вартою в залежності від ступеня тяжкості може в даному випадку може якимось прикладом.

Розглянемо п. 2 ч. 3 ст. 132 КПК України потреби досудового розслідування виправдовують такий ступінь втручання у права і свободи особи, про який ідеться в клопотанні слідчого, прокурора

Тернопільський апеляційний суд ухвала від 23.03.2020 року справа 604/87/20

Виходячи із загальних правил застосування заходів забезпечення кримінального провадження, визначених ст. 132 КПК України для оцінки потреб досудового розслідування необхідно врахувати можливість без застосованого заходу забезпечення кримінального провадження отримати речі і документи, які можуть бути використані під час судового розгляду для встановлення обставин у кримінальному провадженні, що в даному випадку слідчим у кримінальному провадженні не розглядалося.

З урахуванням викладеного, колегія суддів підстав для арешту транспортних засобів та лісоматеріалів, які належним чином позначені бірками (чіпами) з унікальними індивідуальними номерами згідно з базою державного агентства лісових ресурсів України, які є необхідними при перевезенні та збуті деревини, не вбачає.

Пункт 3 ч. 3 ст. 132 КПК України: може бути виконане завдання, для виконання якого слідчий, прокурор звертається із клопотанням.

Частина 4 ст. 132 КПК України деталізує пункт 2 частини 3 тієї ж статті.

Частина 5 статті 132 КПК України використовується з урахуванням ст. 84-100 КПК України

Частина 6 статті 100 визначає обов'язковий доказ, який подається стороною обвинувачення.

Стаття 167. Підстави тимчасового вилучення майна

1. Тимчасовим вилученням майна є фактичне позбавлення підозрюваного або осіб, у володінні яких перебуває зазначене у частині другій цієї статті майно, можливості володіти, користуватися та розпоряджатися певним майном до вирішення питання про арешт майна або його повернення.

2. Тимчасово вилученим може бути майно у вигляді речей, документів, грошей тощо, щодо яких є достатні підстави вважати, що вони:

1) підшукані, виготовлені, пристосовані чи використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення та (або) зберегли на собі його сліди;

2) призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення або винагороди за його вчинення;

3) є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом;

4) одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від них, а також майно, в яке їх було повністю або частково перетворено.

Аналіз змісту ст. 167, 168 КПК України у взаємозв'язку з відповідними нормами ст.ст. 236 (обшук), 237 (огляд) КПК України показує, що тимчасово вилученим є будь-яке майно, яке одержане в результаті, зокрема:

- затримання особи в порядку, передбаченому ст. ст. 207, 208 КПК України (кожна особа, яка здійснила законне затримання, зобов'язана одночасно із доставленням затриманої особи до слідчого, прокурора, іншої уповноваженої службової особи передати їй тимчасово вилучене майно. Факт передання тимчасово вилученого майна засвідчується протоколом);
- обшуку;
- огляду.

Саме таке розуміння визначення тимчасове вилучене майно вбачається вірним та знаходить своє пряме дослівне відображення в судовій практиці, зокрема: Ямпільський районний суд Вінницької області ухвала від 14.03.2018 року справа 153/273/18, Зарічний районний суд м. Сум ухвала від 13.05.2017 року справа 591/2301/17, вільногірський міський суд Дніпропетровської області ухвала від 30.11.2016 року справа 174/666/15

Необхідно зауважити, що я більше не зустрів в реєстрі судових рішень такого підходу.

При цьому з урахуванням ланки передовим на сьогодні підходом є наступний: Апеляційна палата Вищого антикорупційного суду в ухвалі від 10.03.2020 року справа 991/290/20 зазначає:

При цьому, законодавцем у ч. 1 ст. 167 КПК визначено, що *«тимчасовим вилученням майна є фактичне позбавлення підозрюваного або осіб, у володінні яких перебуває зазначене у частині другій цієї статті майно, можливості володіти, користуватися та розпоряджатися певним майном до вирішення питання про арешт майна або його повернення»*. А ч. 2 вищевказаної статті передбачено, що *«тимчасово вилученим може бути майно у вигляді речей, документів, грошей тощо, щодо яких є достатні підстави вважати, що вони: 1) підшукані, виготовлені, пристосовані чи використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення та (або) зберегли на собі його сліди; 2) призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення або винагороди за його вчинення; 3) є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом; 4) одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від них, а також майно, в яке їх було повністю або частково перетворено»*.

Водночас, ч. 7 ст. 236 КПК встановлено, що *«вилучені речі та документи, які не входять до переліку, щодо якого прямо надано дозвіл на відшукування в ухвалі про дозвіл на проведення обшуку, та не відносяться до предметів, які вилучені законом з обігу, вважаються тимчасово вилученим майном»*.

Тобто, у розумінні норм КПК не вважається тимчасово вилученим майно, дозвіл на відшукування і вилучення якого було надано ухвалою слідчого судді про дозвіл на обшук, яке детективи вилучили під час обшуку, проведеного згідно зазначеної ухвали.

5.4. У КПК законодавець чітко розмежував статус майна, вилученого на підставі ухвали слідчого судді про дозвіл на обшук, та тимчасово вилученого майна. Вони є різними. Зокрема, це також підтверджується положеннями абз. 2 ч. 5. ст. 171 КПК, згідно з якими *«у разі тимчасового вилучення майна під час обшуку, огляду, здійснюваних на підставі ухвали слідчого судді, передбаченої статтею 235 цього Кодексу, клопотання про арешт такого майна повинно бути подано слідчим, прокурором протягом 48 годин після вилучення майна, інакше майно має бути негайно повернуто особі, в якій його було вилучено»*.